

Παραμύθι Χωρίς Όνομα: Η φεμινιστική κριτική της λογοτεχνίας και το 'δισυπόστατο' στη γλώσσα της Δέλτα

Διονύσης Γεωργόπουλος
Εκπαιδευτικός

ΜΑ Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα – Κοινωνικές Διακρίσεις

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Η φεμινιστική κριτική της λογοτεχνίας καθιστά δυνατή την ανάγνωση της λογοτεχνικής γλώσσας που χρησιμοποιεί η Π. Σ. Δέλτα στο Παραμύθι Χωρίς Όνομα, μέσα από το πρίσμα του 'δισυπόστατου'. Το 'δισυπόστατο' αναφέρεται στη συνύπαρξη, στη γυναικεία γραφή, της ανδρικής – κυρίαρχης και της γυναικείας – 'βουβής' κουλτούρας. Το άρθρο αναφέρεται στο πώς η Δέλτα, αξιοποιεί και ταυτόχρονα υπερβαίνει την κυρίαρχη νόρμα της εποχής της, στο πώς διοχετεύει άμεσα την ψυχική της διάθεση και μαζί «επιμελείται» το λόγο της, στο πώς διαχειρίζεται όχι μόνο το παιδικό μα και το γυναικείο ακροατήριο, στο οποίο απευθύνεται. Ανιχνεύονται ακόμη οι όροι σύζευξης διαλογικού – μονολογικού από τη συγγραφέα. Μέσα από αυτή τη διαδικασία διατυπώνω υποθέσεις και προσπαθώ να διαπιστώσω τη σχέση της γυναικείας εμπειρίας με την οπτική του κόσμου, στην οποία παραπέμπει η γλώσσα της Δέλτα.

Η φεμινιστική κριτική της λογοτεχνίας, μεταθέτοντας το 'κέντρο βάρους' της προσέγγισης της λογοτεχνίας, στις γυναίκες συγγραφείς, τις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις των γυναικών και τις σχέσεις της εμπειρίας των γυναικών με τη λογοτεχνία, αποτέλεσε τη βάση της δικής μου ανάγνωσης στο Παραμύθι Χωρίς Όνομα. Ειδικότερα, μελέτησα στο Παραμύθι τη γλώσσα της Δέλτα, αξιοποιώντας το πολιτιστικό μοντέλο της γυναικείας γραφής (Showalter 1985:259). Το μοντέλο αυτό, επιτρέπει την ανάγνωση της γυναικείας γραφής ως ένα 'διφωνικό λόγο', που περιέχει τόσο το 'κυρίαρχο' όσο και το 'βουβό', στο οποίο πρέπει να εστιάζει η φεμινιστική έρευνα, μιας και οι γυναίκες ζουν σε μια δυαδικότητα μετέχοντας τόσο στην ανδρική – κυρίαρχη κουλτούρα όσο και στη γυναικεία. Το ποιες ιδέες υποστηρίζει η Δέλτα στο Παραμύθι και σε ποια «είδη» κοινού απευθύνεται, έχουν γίνει αντικείμενα πολλών ερευνών και αντιπαραθέσεων. Η Ζερβού (1999) επισημαίνει την ανάγκη μιας γενικευμένης αναθεώρησης στην προσέγγιση των ιδεών που εκφράζει η συγγραφέας. Στο άρθρο αυτό υποστηρίζω ότι ένα τέτοιο εγχείρημα απαιτεί την ανίχνευση των 'εργαλείων', δηλαδή των τρόπων μέσω των οποίων πραγματώνεται η γυναικεία εκδοχή της Δέλτα για την ιστορία της. Γι' αυτό δεν υπεισέρχομαι εκτενώς στο 'τι' λέει η συγγραφέας αλλά ανιχνεύω τη σημασία του 'πώς' το λέει.

Σημειώνω ότι η μελέτη για τη γλώσσα της Δέλτα αποτελεί τμήμα ευρύτερης έρευνας για το κοινωνικό φύλο στο Παραμύθι Χωρίς Όνομα, την επίβλεψη της οποίας είχε η Μένη Κανατσούλη (στο πλαίσιο του διακρατικού – διατμηματικού ΠΜΣ Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα των ΤΕΑΠΗ – Πανεπιστήμιο Αθήνας και Institute of Education – University of London). Σημειώνω ακόμη ότι, στα όσα παρουσιάζονται παρακάτω, καθοριστική ήταν η συμβολή της Δήμητρας Κατή και της Νέλλης Ασκούνη.

Με βάση τους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς του πολιτιστικού μοντέλου, διερεύνησα το 'δισυπόστατο' στη γλώσσα σε μια ιστορία διαφορετική από εκείνη ενός βασιλόπουλου που οδηγεί το λαό του στη νίκη, η οποία είναι η κυρίαρχη στο Παραμύθι. Συγκεκριμένα, επέλεξα, την περίπτωση της ζωής των μελών της βασιλικής οικογένειας μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο και της πορείας της Ειρηνούλας και του βασιλόπουλου, από την παιδική ηλικία στην εφηβεία και την ενηλικίωση, στη διάρκεια της οποίας πραγματοποιούν έξοδο από το πλαίσιο της βασιλικής οικογένειας και έρχονται σε επαφή με την οικογένεια της Φρόνησης και της Γνώσης.

Από την περίπτωση αναδύεται μια διαδικασία μετάβασης από τις αυστηρές πατριαρχικές δομές, ενώ παρουσιάζεται και μία οικογένεια με την αποκλειστική παρουσία γυναικών, της Φρόνησης και της Γνώσης. Η παραδοσιακή βασιλική οικογένεια εξελίσσεται σε πιο σύγχρονες μορφές και μεταλλάσσεται ο αξιακός πυρήνας της συγκρότησής της και η κουλτούρα που διαμορφώνει. Στο πλαίσιο αυτό διαφοροποιείται και η θέση των γυναικών. Στη μετάβαση αυτή η οικογένεια των γυναικών λειτουργεί σαν καταλύτης. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η δυναμική της γυναικείας παρουσίας στο ιστορικό γίγνεσθαι, μέσα από τη λύτρωση από ένα ασφυκτικό πατριαρχικό πλαίσιο.

Το έργο ξεκινά με ένα μονόλογο του παππού – βασιλιά που ανακοινώνει στο γιο του που παρακολουθεί, χωρίς να λέει κάτι ή να αντιδρά με κάποιον τρόπο, την απόφασή του να τον παντρεύει, μιας και ο ίδιος βρίσκεται κοντά στο θάνατο:

Ήλθε η ώρα να παντρευθείς και να πάρεις στα χέρια σου την κυβέρνηση του Κράτους. Εγώ έφαγα τα ψωμιά μου. Εσύ κοίταξε να κυβερνήσεις σαν καλός βασιλιάς.
(Δέλτα 1967:14)

Η βασίλισσα – μητέρα είναι έρμαιο των επιλογών των ανδρών για τη δική της ζωή. Δεν ενημερώνεται καν για το «συνοικείο» και το μέλλοντα σύζυγό της θα τον συναντήσει πρώτη φορά στη σκηνή του γάμου τους. Έτσι, η Δέλτα προχωρά, παραπέμποντας στο «αυτονόητο» του παραμυθιού, σε μια σκιαγράφηση που έχει ως αναφορά γαμήλια έθιμα. Με άλλα λόγια, αξιοποιεί το φανταστικό, για να διηγηθεί ρεαλιστικές κοινωνικές πραγματικότητες σχετικά με τον τρόπο «θεμελίωσης» της οικογένειας στον καιρό της. Το έργο κλείνει με μια εικόνα αισιοδοξίας, τον αρραβώνα μεταξύ των νέων ζευγαριών, που παραπέμπει στο αισιόδοξο τέλος των παραμυθιών (Ζερβού 1999:120). Όμως η εικόνα αυτή, διαφέρει από τα κλασικά παραμύθια εξαιτίας του έντονου διαλογικού χαρακτήρα της, ένα διάλογο ρεαλιστικό (Ζερβού 1999:126), που θυμίζει μυθιστόρημα. Στον τελικό διάλογο, εμπλέκονται αρκετοί χαρακτήρες: Ο βασιλιάς – πατέρας, το βασιλόπουλο, ο Πολύκαρπος (από τους άνδρες) και η Φρόνηση, η Γνώση και η Ειρηνούλα (από τις γυναίκες). Η πρωτοβουλία, στην τελευταία εικόνα ανήκει στα νέα ζευγάρια, η δε παρέμβαση των γυναικών είναι καταλυτική στην επιλογή της πορείας της ζωής τους και των σχέσεών τους με το ανδρικό φύλο. Στις «σκηνές» που μεσολαβούν ανάμεσα στην πρώτη και την τελευταία, διαδραματίζονται γεγονότα, ενηλικιώνονται τα παιδιά του βασιλιά – πατέρα και της βασίλισσας μητέρας, αναπτύσσονται σκηνές διαπροσωπικών σχέσεων, συγκρούσεις του «παλιού» με το «νέο», μέσα από μια πλοκή μυθιστορηματική. Η σάτιρα και ο σαρκασμός αποτελούν, κυρίως, τα μέσα με τα

οποία η Δέλτα αναφέρεται στη βασιλική οικογένεια και ειδικότερα στο βασιλιά – πατέρα, τη βασίλισσα – μητέρα και τις δυο κόρες τους, την Πικρόχολη και τη Ζήλιω. Αντίθετα, όπου εμφανίζονται οι υπόλοιποι χαρακτήρες, κυριαρχεί η σοβαρότητα και ο ρεαλισμός (Ζερβού 1999:130).

Η δυνατότητα της Ειρηνούλας, της Φρόνησης και της Γνώσης για «επιτεύγματα» αποτελεί ένα διαρκώς επαναλαμβανόμενο μοτίβο στο Παραμύθι. Η Δέλτα οραματίζεται, με μοχλό την πραγματική αξία κι όχι τη θεσμική θέση, μια διαφορετική κοινωνική πραγματικότητα για τις γυναίκες της εποχής. Μέσα από αυτή την οπτική στην αφήγηση, παρουσιάζεται μια εξέλιξη σε σχέση με τα αυστηρά πατριαρχικά έθιμα και τις αντιλήψεις για την οικογένεια που περιγράφονται στην αρχική σκηνή. Η συγγραφέας δεν παρουσιάζει μόνο τους κυρίαρχους πατριαρχικούς κώδικες, μέσα από την ενότητα και την αντιπαράθεσή τους με μια γυναικεία οπτική. Συμφωνώντας με τον κυρίαρχο με το 'υποτέλές', τοποθετείται απέναντι στις σχέσεις εξουσίας.

Η γλώσσα των γυναικών συγγραφέων, ως κώδικας επικοινωνίας και οπτική για τον κόσμο, μέσω της οποίας εκφέρεται το οποίο είδος ή είδη λόγου, αποτελεί κεντρικό ζήτημα για την μελέτη του φύλου στη λογοτεχνία (Showalter 1985:252-253). Όπως υποστηρίζει η Cameron (1998:8), η προσέγγιση της γλώσσας από τη Showalter, συνοψίζεται στο ότι η φεμινιστική κριτική πρέπει να επικεντρωθεί στην πρόσβαση των γυναικών στη γλώσσα και ειδικότερα: στην πρόσβαση στα ιδεολογικά και πολιτισμικά στοιχεία της έκφρασης. Διότι:

Το πρόβλημα δεν είναι ότι η γλώσσα είναι ανεπαρκής να εκφράσει τη συνείδηση των γυναικών αλλά ότι οι γυναίκες έχουν αποκλειστεί από την πρόσβαση στο σύνολο των γλωσσικών στοιχείων της έκφρασης και, όπως κατ' ευφημισμόν και περιγραφικά έχει αποδοθεί, έχουν εξαναγκαστεί στη σιωπή. (Showalter 1985:255)

Ως 'γλωσσικά στοιχεία της έκφρασης', κατ' αρχήν προσεγγίζω εκείνα που η Ζερβού (1999) έχει εντοπίσει. Συγκεκριμένα, τη χρήση του τυπικού σχήματος του παραμυθιού, της αλληγορίας και του πικρού χιούμορ.

Το τυπικό σχήμα του παραμυθιού:

Η Δέλτα, χρησιμοποιώντας το τυπικό σχήμα του παραμυθιού έχει τη δυνατότητα και να ασκεί οξεία κριτική στο πατριαρχικό πλαίσιο της εποχής και να καλύπτει αυτή την κριτική κάτω από το σχήμα του παραμυθιού. Με άλλα λόγια, όπως τη Ζερβού (1999:119), της δίνεται η δυνατότητα «να εφαρμόσει με επιτυχία το λεπτό παιχνίδι των κανόνων και των παραβιάσεων». Επιπλέον, σύμφωνα με τη Ζερβού (1999:125), το αρχέγονο σχήμα του παραμυθιού, στενά δεμένο με την έννοια του κατορθώματος – επιτεύγματος, μπορεί να χωρέσει την ιδεολογία της εποχής της.

Η αλληγορία:

Η χρήση της αλληγορίας, σύμφωνα με τη Ζερβού (1999:39-40), επιτρέπει στη Δέλτα να διασκευάσει το τυπικό σχήμα του παραμυθιού και να μιλήσει, όχι εντυπωσιακά αλλά διακριτικά (και όμως αποτελεσματικά), για την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής της. Επιπλέον, η αλληγορία της δίνει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης κοινωνιολογικών στοιχείων που αφορούν την οικογένεια και τη θέση των γυναικών σε αυτήν. Η βασιλική οικογένεια, αποτελεί παράδειγμα χρήσης της αλληγορίας, σε αυτή τη βάση.

Το πικρό χιούμορ:

Ο Παλαμάς είναι ο πρώτος που εντοπίζει την αξιοποίηση στο Παραμύθι του βρετανικού χιούμορ, όπως αποτυπώνεται στη λογοτεχνία (Ζερβού 1999:148). Αυτό το χιούμορ η Δέλτα το χρησιμοποιεί, σύμφωνα με τη Ζερβού (1999:148) ως μέσον πράυσης και κάθαρσης του τρικυμισμένου ψυχισμού της. Ο Εφταλιώτης ([1910] στο Δέλτα 1956:147), διακρίνει μέσα στη σάτιρα της Δέλτα «το φαρμάκι». Το Παραμύθι, είναι κατά τον Παλαμά ([1910] στο Δέλτα 1956:33) γραμμένο «με πόνο, με κοροϊδία, με αγανάχτηση». Επομένως, η σάτιρα της Δέλτα, εκφράζοντας, μέσα από την καυστικότητα, την πίκρα για τη θέση της ίδιας της συγγραφέως αλλά και των γυναικών συνολικά, μετατρέπεται σε αναπόσπαστο στοιχείο της γλώσσας της. Είναι το στοιχείο εκείνο που μετατρέπεται σε καρικατούρες το βασιλιά – πατέρα και τη βασίλισσα – μητέρα (Ζερβού 1999:152), αλλά και το μέσο για την αποδόμηση της βασιλικής οικογένειας. Η Δέλτα, γελοιοποιεί το πλαίσιο της πατριαρχίας. Με αυτή την έννοια μπορεί να διαπιστωθεί μια γενικότερη έκφραση ιδεών αντίστασης (Φίσερ 1971:20).

Η χρήση του τυπικού σχήματος του παραμυθιού, της αλληγορίας και του πικρού χιούμορ επιτρέπουν στη Δέλτα «να μιλήσει». Έτσι, ξεπερνά την αυτολογοκρισία στην οποία, σύμφωνα με τη Ζερβού (1999:35), ενσυνείδητα, προσφεύγει ακολουθώντας την αγωγή των γυναικών της εποχής. Η αυτολογοκρισία αυτή σχετίζεται με την επίγνωση της συγγραφέως για το πλαίσιο στο οποίο κινείται και γράφει. Οι καμουφλαρισμένες με την έννοια της αυτοθυσίας σκηνές θεληματικού θανάτου, συσχετίζονται, σύμφωνα πάντα με τη Ζερβού (1999:35), με τη ζωή της συγγραφέως, που σημαδεύτηκε από διαρκείς προσπάθειες αυτοκτονίας. Σε μια τέτοια καμουφλαρισμένη σκηνή «αυτοκτονίας», ο Πολύδωρος ρίχνεται σε μια προκαθορισμένη θανατηφόρα γι αυτόν μάχη. Αντίστοιχα, ενώ η Δέλτα ενσυνείδητα λογοκρίνει την «πηγή» της έμπνευσής της για το Παραμύθι, τη δική της ερωτική ιστορία με το Δραγούμη, μιλάει γι αυτήν μέσω του αλληγορικού παραμυθιού. Έτσι, καταφέρνει να εκφράσει εκείνο που θέλει, με τον τρόπο που στην εποχή της είναι δυνατόν να εκφραστεί.

΄Προφορικότητα΄ και ΄εγγραμματοσύνη΄ στη γλώσσα της Δέλτα

Στην ενότητα αυτή, επιδιώκοντας την εμβάθυνση στο ζήτημα της γλώσσας, εξετάζω την αξιοποίηση της ΄προφορικότητας΄ ως στοιχείου της έκφρασης (Showalter 1985:255), στη γλώσσα της Δέλτα.

Με την έννοια της προφορικότητας, προσδιορίζω τα στοιχεία του προφορικού λόγου που, εάν υποθεθεί ότι υπάρχουν στο Παραμύθι, μπορούν να προσφέρουν εξηγήσεις και να συμβάλλουν στην βαθύτερη κατανόησή του. Όπως σημειώνει ο Παραδέλλης (2005:xi), ο όρος προφορικότητα, παραπέμπει σε ποικιλόμορφες πολιτισμικές καταστάσεις και πρακτικές, που υπερβαίνουν την πράξη της απλής προφορικής επικοινωνίας. Κατ' αντιστοιχία, σε αντιδιαστολή με την προφορικότητα, χρησιμοποιείται ο όρος εγγραμματοσύνη. Η Rich (1979:13) και άλλες φεμινίστριες κριτικοί της λογοτεχνίας, σημειώνουν την ανδρική παρέμβαση για τη θεμελίωση, στις δυτικές κοινωνίες, της κυριαρχίας ενός πολιτισμού που στηρίζεται στο γραπτό λόγο. Κατά συνέπεια, θεωρούν τη γυναικεία συγγραφική δραστηριότητα που αξιοποιεί στοιχεία του προφορικού λόγου, ως πράξη αντίστασης στον κυρίαρχο ανδρικό πολιτισμό, την οποία η Showalter (1985) εντάσσει στην ευρύτερη έννοια της κουλτούρας των γυναικών.

Χαρακτηριστικά που συναντιούνται στο γραπτό λόγο (διαφοροποιώντας τον από τον προφορικό), όπως αναφέρει ο Πολίτης (2006), έχουν κατά καιρούς διαπιστωθεί και επισημανθεί από κοινωνιολογολογικές έρευνες (Chafe 1982:44-45, Yabuuchi 1998). Κάποια από αυτά, σύμφωνα με όσα αναπτύσσει ο Πολίτης

(2006), αφορούν:

α) Το λεξιλόγιο (πιο λόγιο, ορισμένες φορές πιο αφηρημένο κ.λ.π.), τη μορφολογία (ακολουθεί τους γραμματικούς κανόνες, πιο τυποποιημένη – αποδεκτή), τη σύνταξη -περιέχει δομές που δεν συνηθίζονται στον προφορικό – όπως π.χ. τις πολλές γενικές ή την παθητική σύνταξη (Brown & Yule 1983, Biber 1986) – και την οργάνωση κειμένου (παραγραφοποίηση, τίτλοι, εισαγωγικά κ.ο.κ.).

β) Την αποπλαισίωση από τη φυσική κατάσταση της επικοινωνίας, εφόσον τίποτε πέρα από τη γραφή δεν μπορεί να μεταδώσει το μήνυμα (απουσία άλλων μέσων επικοινωνίας, όπως ο επιτονισμός, οι χειρονομίες, οι εκφράσεις κλπ, η μη υποστήριξη από άλλα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά μέσα), την αποπλαισίωση από την αναφορά στο παρόν, την απόσταση του / της συγγραφέα από το θέμα και το συνομιλητή – αναγνώστη ή την συνομιλήτρια – αναγνώστρια, τη μεγαλύτερη αφαίρεση. Κατά συνέπεια, στο γραπτό λόγο υπάρχει μεγαλύτερη ανεξαρτησία από τα συμφραζόμενα, μεγαλύτερη απόσταση από το προσωπικό συναίσθημα, ως προς το θέμα, και λιγότερη οικειότητα πομπού και δέκτη. Επιπλέον, ως χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου θεωρούνται η αναλυτική ακρίβεια του νοήματος (αποφυγή ασαφειών - αμφισημιών, παροχή πληροφοριών κ.λ.π.), ο εκτενής κειμενικός μονόλογος, ο μεγαλύτερος χρόνος προετοιμασίας (περισσότερο επιμελημένος λόγος). Αντίθετα, στον προφορικό λόγο, πομπός και δέκτης, συνήθως, βρίσκονται στον ίδιο χώρο, διαλέγονται, διαθέτουν οικειότητα, χρησιμοποιούν παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά μέσα και υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα αλληλεπίδρασης (στο πλαίσιο της συγκεκριμένης κατάστασης επικοινωνίας). Ο προφορικός λόγος είναι πιο αυθόρμητος, πιο απροσχεδιαστος. Όπως επισημαίνει ο Πολίτης:

Πάνω απ' όλα, όμως, ο προφορικός λόγος είναι ο κατεξοχήν λόγος της διατύπωσης συναισθημάτων και διαπραγμάτευσης γνώμων, και της έκφρασης και ανταλλαγής συναισθημάτων, που αποτελούν το θεμέλιο κάθε επικοινωνιακής πράξης.
(Πολίτης 2006)

Ωστόσο, όπως αναφέρει η Tannen (1982), αλλά και άλλοι ερευνητές (Finegan και Besnier 1989, Renkema 1993), τους οποίους παραθέτει ο Πολίτης (2006), ο γραπτός και ο προφορικός λόγος δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται διχοτομικά. Διότι, μπορεί να συνυπάρχουν ή να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και οι βαθμοί συνύπαρξης / αλληλεπίδρασης ποικίλουν σημαντικά, ανάλογα, ενάμεσα στα άλλα, με τα κοινωνικά δεδομένα της κάθε εποχής και τα διάφορα είδη γραφής. Αφετέρου και κυρίως, υπάρχουν διαβαθμίσεις προφορικότητας / εγγραμματοσύνης. Όπως σημειώνει ο Πολίτης:

Είναι ... προτιμότερο να αντιμετωπίσουμε τις δύο μορφές λόγου ως ακρότατα ενός συνεχούς, πάνω στο οποίο μπορεί να τοποθετήσει κανείς "πιο προφορικά" ή "πιο γραπτά" αλλά και "πιο διαλογικά" ή "πιο μονολογικά" είδη λόγου.
(Πολίτης 2006)

Στη διερεύνηση της κίνησης της Δέλτα ανάμεσα στον προφορικό και στο γραπτό λόγο, μπορεί να αξιοποιηθούν ως 'παράμετροι' α) το θέμα ή και ο τύπος της κοινωνικής δραστηριότητας στην οποία εμπλέκονται οι συμμετέχοντες, δηλαδή η συγγραφέας και το κοινό της β) η συμβολική οργάνωση του κειμένου, ανάλογα με την κατάσταση αλληλεπίδρασης και γ) οι κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στους αλληλεπιδρώντες: εξουσία, συχνότητα επαφής, συναισθηματική εμπλοκή (Καρκούλια και Κονδύλη 2002:192-194, Halliday & Hasan 1985, Halliday και Martin 1993).

Για τον Σκαρτσή (2002), από τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα στην ανάλυση της γραπτής 'έντεχνης' λογοτεχνίας, «είναι η μελέτη του προφορικού της χαρακτήρα» (Σκαρτσής 2002:148). Το ζήτημα αυτό, ο Σκαρτσής το εντάσσει μέσα στην ευρύτερη έννοια της κίνησης έξω από το κανονιστικό πλαίσιο της γραφής (Hirsch 1977:26).

Η Δέλτα, εξ' αρχής, στο συγγραφικό της έργο ακολούθησε τη δημοτική. Σημειώνω ότι την εποχή εκείνη, εξαιτίας της μικρής μέχρι τότε γραπτής παράδοσης στη δημοτική γλώσσα (κυρίως στη λογοτεχνία), η δημοτική δεν είχε ακόμη ενσωματώσει τόσο τα χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου. Η συγγραφέας, όπως προκύπτει από την Αλληλογραφία της και την ενασχόλησή της με τις λαογραφικές καταγραφές, έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην προφορική εκδοχή της δημοτικής. Η φράση που η Δέλτα διατυπώνει, ως απάντηση σε επικρίσεις για το μη κατάλληλο χειρισμό της δημοτικής στο Παραμύθι, ότι: «...αν θέλω να γράψω απλά με ειλικρίνεια• αυτή την ανακατωμένη γλώσσα μιλούμε, αυτή γράφω, γιατί μ' έρχεται φυσική...» (Δέλτα 1956:76), θεωρώ ότι συμπεκνώνει την έννοια της προφορικότητας, σχετικά με το λεξιλόγιο και τη σύνταξη, στη γλώσσα. Και εξηγώ:

Η Δέλτα διατυπώνει την άποψη ότι, στο έργο της, ο γραπτός λόγος καθορίζεται από τον προφορικό. Έτσι, αφενός στην απάντησή της κάνει χρήση των ευρύτερων ιδεολογικών διεργασιών στο κίνημα του δημοτικισμού και ειδικότερα της άποψης πως η λαϊκή καθομιλούμενη γλώσσα πρέπει να καθιερωθεί, ως επίσημη. Πράγματι, στο επιχείρημά της αυτό, δεν συναντάμε αντίλογο από τη μεριά των συνομιλητών της. Αφετέρου, η απάντηση συνιστά ρήξη με την πεπατημένη των γραμματικών και γλωσσολογικών κανόνων, και της απαίτησης προσαρμογής και της δημοτικής γλώσσας στους κανόνες μιας μη ομιλούμενης γλώσσας, που διατυπώνουν οι κύκλοι γύρω από τον Ψυχάρη:

Όπως η καθαρεύουσα είχε επιχειρήσει να αποκλείσει όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία της προφορικής γλώσσας, έτσι και η δογματική δημοτική του Ψυχάρη απέρριπτε κάθε στοιχείο που ερχόταν σε σύγκρουση προς τους γλωσσικούς νόμους που θέσπισε ο ίδιος με βάση την ιστορία της δημόσιας γλώσσας, έστω και αν το στοιχείο αυτό είχε πολιτογραφηθεί στην προφορική γλώσσα της εποχής του.
(Mackridge 1999:236-243)

Υποθέσεις

Ορισμένες υποθέσεις που μπορούν να διατυπωθούν, ως συνέπεια της κίνησης της Δέλτα ανάμεσα στα χαρακτηριστικά του προφορικού και σε εκείνα του γραπτού λόγου, είναι οι ακόλουθες:

1. Παιδικό και γυναικείο ακροατήριο: η διαχείριση της απόστασης και της εγγύτητας από τη Δέλτα Το ακροατήριο αποτελεί συστατικό της προφορικότητας (Ιντζέμπελης 2006:18). Όμως ο τύπος της κοινωνικής δραστηριότητας στην οποία εμπλέκονται οι συμμετέχοντες, η τοπική / διαπροσωπική απόσταση αλλά και η εμπειρική απόσταση, καθορίζουν διαφορετικές κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στη συγγραφέα και σε διαφορετικά

είδη κοινού. Η πιο στενή επαφή αξιοποιείται από τη Δέλτα, όπως υποθέτω παρακάτω, στις σχέσεις της με τις γυναίκες ακροατήριές της.

Η εγγύτητα της συγγραφέως με το γυναικείο κοινό σχετίζεται με τους όρους της δικής της συνειδητοποίησης για τη γυναικεία καταπίεση. Η Δέλτα, γυναίκα της αστικής τάξης, κατ' οίκον διδαχθείσα (Πετροπούλου 2006:393), δεν διέθετε τη στήριξη μιας ομάδας γυναικών, παρά μόνο ελάχιστων από τον προσωπικό της κύκλο. Δεν προοριζόταν για οποιαδήποτε επαγγελματική σταδιοδρομία, που θα απαιτούσε την υπέρβαση των δυσχερειών του φύλου της. Ο συνδυασμός της υποτιμημένης οικιακής εργασίας, με τον αποκλεισμό από τη μισθωτή εργασία (Βαρίκα 2004:185), περιθωριοποιεί πλήρως τις γυναίκες της τάξης της και αφαιρεί κάθε έννοια αυθύπαρκτης και σημαντικής οντότητας.

Μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί, μετά τη δημοσίευση των ημερολογίων και της αλληλογραφίας της Δέλτα, φωτίζουν αρκετές προσωπικές πλευρές της συγγραφέως όπως την ταύτιση με τη μητέρα της και μαζί τη διάθεσή της να την εκδικηθεί (Χαρτοκόλλης 2006:440), την καταλυτική επίδραση του έρωτα στη ζωή και το έργο της (Χαρτοκόλλης 2006:433-460), τις διαρκείς ψυχικές της συγκρούσεις με το πατριαρχικό πλαίσιο της εποχής. Η Κιουσοπούλου (2006:310) αναφέρει ότι η ίδια η Δέλτα, στις ανέκδοτες Αναμνήσεις 1940 για το Παραμύθι Χωρίς Όνομα, παραδέχεται τη νοσταλγία της για το Δραγούμη, από τον οποίο εμπνέεται το βασιλόπουλο.

Ο συνδυασμός των προσωπικών της βιωμάτων, με τη δυνατότητα που της έδινε η ταξική της θέση, για πιο άμεση πρόσβαση στην πολιτική εξουσία και την πιο συστηματική επαφή με την πνευματική δημιουργία και τη διάνοηση της εποχής της, την εμπλέκουν σε αναζητήσεις για τη θέση των γυναικών, με τους όρους της δικιάς της κοινωνικής θέσης. Η Δέλτα βιώνει «στο πετσί της» την πατριαρχία και διοχετεύει, μέσα από τα υπόρρητα μηνύματα του συγγραφικού της έργου, τη δική της εκδοχή για το άδικο σε βάρος των γυναικών. Έτσι, αν δεν αντιμετωπίσουμε διχοτομικά τη Δέλτα, ως διανοήτρια και δραστήρια κοινωνικά – πολιτικά προσωπικότητα από τη μια και ως λογοτέχνη από την άλλη, αλλά σαν λογοτέχνη που ενοποιεί τα διανοητικά και κοινωνικά στοιχεία της προσωπικότητάς της στο έργο της, μπορεί να πάρουμε απαντήσεις για τη σχέση της Δέλτα με το γυναικείο ακροατήριό της.

Κατά τη Ζερβού (1999:113), η Δέλτα νοιώθοντας βαριά την καταπίεση του φύλου της, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τάξης της, αποτυπώνει, στα ημερολόγια και στην αλληλογραφία της, τις διευρυνόμενες γνώσεις, τις πνευματικές ανησυχίες της και τις εξελισσόμενες αντιλήψεις της για τα κοινωνικά δρώμενα και τη θέση των γυναικών. Τις αντιλήψεις αυτές τις μεταπλάθει μέσα από το λόγο της. Επιπλέον, σημειώνω ότι η Ζερβού (1999:162) ταυτίζει την ψυχή της Δέλτα με εκείνο που αναφέρει η ίδια η συγγραφέας για την ψυχή του Νικόδημου στο έργο Η Ζωή του Χριστού:

Στην ψυχή του Νικόδημου γίνονταν η αιώνια εκείνη πάλη, όπου η κρίση και η συνείδηση αγωνίζονται εναντίον της κοινωνικής τυραννίας ψυχολογία του ανθρώπου της προνομιούχου τάξεως, που βλέπει την αλήθεια και όμως δεν έχει το θάρρος να σπάσει τις στενές προλήψεις του κύκλου του και να ακολουθήσει το πέταγμα της ψυχής του.

Η ίδια η Δέλτα γράφει σχετικά με τη θέση των γυναικών:

Ελευθερία δράσεως, θελήσεως ακόμη και σκέψεως δεν είχαν. Θέληση δική τους δεν είχαν, ούτε γνώμη, ούτε σκέψη ανόμοια με τη σκέψη του άνδρός. Και μια φορά παντρεμένη έπαυε να υπάρχει ως άτομο. Κινούνταν, δρούσε, μιλούσε, φέρουνταν στον κόσμο όπως ήθελε ο αφέντης της.
(Δέλτα 1985:38)

Αυτή ακριβώς η συνειδητοποίηση της καταπίεσης των γυναικών διαμορφώνει την αίσθηση της κοινότητας – εγγύτητας της συγγραφέως με τις γυναίκες της εποχής της.

Το κοινό της, σύμφωνα με τον Παλαμά (1911), είναι τα παιδιά αλλά και οι ενήλικες, (ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στις γυναίκες – μητέρες). Οι φανταστικοί συνομιλητές ή οι φανταστικές συνομιλήτριες έχουν ασφαλώς άλλη θέση, κάθε φορά, ανάλογα με την εποχή. Το ακροατήριο της Δέλτα (παιδιά και γυναίκες), παραπέμπει, κατ' αρχήν, σε ένα κοινό 'συμμιγές' καθώς και στην 'συνακρόαση' των παιδιών και των ενηλίκων. Το στοιχείο αυτό, σύμφωνα με όσα παραθέτει ο Μερακλής (1998:16), είναι σύνθηρες στα λαϊκά παραμύθια, όμως, όπως διαπιστώνει η Καπλάνογλου (1998), εκλείπει στα «σύγχρονα» παραμύθια, σαν αποτέλεσμα της διαδικασίας μετάβασης από τον προφορικό στο γραπτό λόγο και από την αγροτική κοινότητα στο ατομικό παιδικό δωμάτιο. Η Δέλτα, ζώντας σε μια εποχή μεταβατική για τα παραμύθια, κινείται ανάμεσα στη συνακρόαση παιδιών και ενηλίκων και στα ξεχωριστά ακροατήρια. Και εξηγώ σχετικά με αυτόν τον διαχωρισμό:

Απέναντι στα παιδιά, όπως αποτυπώνεται στην Αλληλογραφία της, η Δέλτα έχει μια διάθεση διδακτική. Όπως διαπιστώνει ο Πολίτης (2006), η σχέση με αυτούς τους όρους είναι ασύμμετρη, πιο αποστασιοποιημένη και υπηρετείται καλύτερα από έναν 'ασθενή' διάλογο ή το μονόλογο του κυρίαρχου (ομιλητή ή συγγραφέα). Άρα, ο γραπτός λόγος, στον οποίο κυριαρχεί η ροπή προς το μονόλογο, «ευνοεί» το πέρασμα της διδακτικής διάθεσης της Δέλτα προς τα παιδιά. Αντίθετα, κάτι τέτοιο δε συμβαίνει με το γυναικείο κοινό της συγγραφέως. Στις σχετικές με τις γυναίκες αναφορές της στα Ημερολόγια η Δέλτα αποτυπώνει την ανάγκη της να μοιραστεί ισότιμα μαζί τους τα συναισθήματα και τις σκέψεις της.

Ως αποτέλεσμα της συμμετρικής σχέσης της συγγραφέως με το γυναικείο ακροατήριο, διαμορφώνεται μια μεγαλύτερη αμεσότητα – εγγύτητα μεταξύ τους. Η πιο στενή σχέση αφηγητή – κοινού, αποτελεί στοιχείο που συμπεριλαμβάνεται στην έννοια της προφορικότητας (Goody και Watt 1968). Κι αυτή η εγγύτητα, υπηρετείται καλύτερα με τη χρήση του προφορικού διαλόγου (Πολίτης 2006). Η αίσθηση της κοινότητας της Δέλτα με τις γυναίκες της εποχής της, μπορεί να δώσει εξηγήσεις για τους εκτενείς διαλόγους που εμφανίζονται στο Παραμύθι. Το εκτενές των διαλόγων σε κείμενα γυναικών εκλαμβάνεται από ορισμένους ερευνητές (Αθανασόπουλος 2002:44) ως ανάγκη για επικοινωνία. Έτσι, συνδυάζονται τα προφανή στοιχεία του διδακτικού παραμυθιού (Ζερβού 1999), που απευθύνονται στα παιδιά (Ιντζέμπελης 2006:18), με τα υπόρρητα στοιχεία της συνομιλίας μεταξύ ενηλίκων γυναικών, τα οποία έχει κατάλληλα μεταπλάσει. Επιπλέον, η Δέλτα αξιοποιεί την προφανή έμφαση στο παιδικό «ακροατήριο», για να εκφέρει μηνύματα για το φύλο που αφορούν, κυρίως, τις ενήλικες «ακροατήριές» της.

Η φεμινιστική κριτική της λογοτεχνίας (Rich 1979) έχει επικρίνει την άποψη, που διατυπώνεται στο πλαίσιο της κυρίαρχης δυτικής εγγράμματης κουλτούρας, ότι ένα λογοτεχνικό έργο μπορεί να κατανοηθεί,

αποκλειστικά, μέσα από την αναλυτική σκέψη και την πρόσληψη του 'ρητού'. Όπως υποστηρίζει ο Λουκάτος (1996:15) η πνευματική κρίση, το γλωσσικό αισθητήριο κι η πολιτιστική πείρα του ακροατηρίου λαμβάνονταν υπ' όψη από τους λαϊκούς αφηγητές. Μελέτες για το ποιες γυναίκες διάβαζαν τη Δέλτα, ώστε να μοιραστούν τα μηνύματά της, δεν υπάρχουν. Ασφαλώς πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ο μεγάλος αναλφαριθμητικός της εποχής περιόριζε το αναγνωστικό κοινό στις μορφωμένες αστές και μικροαστές. Πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι το Παραμύθι γράφεται σε μια περίοδο που αναπτύσσεται ραγδαία η ανάγκη των γυναικών αυτών για ανάγνωση κειμένων, παράλληλα με τη διαδικασία της πρώτης έμφυλης συνειδητοποίησής τους. Η διαδικασία αυτή γίνεται με διαφορετικούς όρους για τις γυναίκες των μεσαίων τάξεων (Βαρίκα 2004). Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι, την ίδια εποχή με τη Δέλτα, κάποιες ελληνίδες ποιήτριες και μία πεζογράφος, συνδέουν άμεσα το έργο τους με τη φεμινιστική δράση. Μαζί με άλλες φεμινίστριες, κυρίως δασκάλες και δημοσιογράφους, συσπειρωμένες γύρω από την Καλλιρρόη Παρρέν, συμμετέχουν στην έκδοση της Εφημερίδα των Κυριών (1887-1907), με ευρύτατη κυκλοφορία (Βαρίκα 2004:279). Κι η Δέλτα νομίζω ότι λογαριάζει τη δυνατότητα του γυναικείου ακροατηρίου της να αποκωδικοποιεί – κατανοεί τα υπόρρητα μηνύματά της για το φύλο.

2. Η κίνηση μεταξύ της πιο άμεσης διοχέτευσης της ψυχικής διάθεσης και της «επιμέλειας» στο λόγο Επειδή ο προφορικός λόγος είναι, συχνά, πιο βιωματικός, δηλαδή πιο εκφραστικός και όχι αναφορικός (Κατή 1992, Britton et al 1975), παρέχει τη δυνατότητα διοχέτευσης του συγκινησιακού φορτίου, σε αντίθεση με τη μεγαλύτερη ψυχρότητα της γραφής. Με την αξιοποίηση της προφορικότητας, η Δέλτα έχει τη δυνατότητα να διοχετεύσει πιο άμεσα την ψυχική διάθεση και τις πνευματικές της διεργασίες, και, κατά συνέπεια, μπορεί να κινηθεί, με μεγαλύτερη άνεση, κοντά στο επίπεδο του ημερολογιακού λόγου. Τα νοήματά της για το φύλο, μπορούν να γίνουν κατανοητά με την επίγνωση των εμπειριών της γυναίκας συγγραφέα, τη δεδομένη στιγμή (το 1910) που γράφει το Παραμύθι. Άρα, τα νοήματα μπορούν να κατανοηθούν, μέσα από την ευρύτερη αντιμετώπιση, με την έννοια της συμπερίληψης της εποχής και των βιωμάτων της Δέλτα, 'της περιστάσης της επικοινωνίας' (Αρχάκης και Κονδύλη 2004:15). Η περίπτωση αυτή, όπως έχω ήδη αναφέρει, συνδέεται με τη σύγκρουση του έρωτα της συγγραφέως με τις κοινωνικές δομές της εποχής της. Το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής δεν επιτρέπει στη συγγραφέα να διοχετεύσει άμεσα την αίσθηση του πάθους που εκφράζει στα ημερολόγιά της, στη σχέση μεταξύ των νέων ζευγαριών (Βασιλόπουλο – Γνώση, Πολύκαρπος – Ειρηνούλα) στο Παραμύθι. Τις σχέσεις αυτές πρέπει να τις επιμεληθεί κατάλληλα, ώστε να είναι δημοσιεύσιμες. Τα στοιχεία, όμως, της επιμέλειας και της αποστασιοποίησης είναι χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου, τον οποίο ο Αρχάκης (2000) χαρακτηρίζει 'προσχεδιασμένο'. Συνεπώς, η Δέλτα διαχειρίζεται την κίνηση ανάμεσα στον προφορικό και στο γραπτό λόγο, στους όρους με τους οποίους εκφράζει τα συναισθήματα των ηρώων και των ηρωίδων της.

Όπου η συγγραφέας αναφέρεται στην «αγάπη» στις σχέσεις μεταξύ αδερφών, φίλων κ.λ.π., σχέσεις αποδεκτές από το κοινωνικό πλαίσιο της εποχής της, τα σύνορα υπερβαίνονται και αφήνεται να διοχετεύσει τον όγκο του συναισθηματικού της πάθους. Το κοινό της εποχής της αναγνωρίζει ως επιτρεπτές τις σκηνές συναισθηματικών εξάρσεων ανάμεσα σε πρόσωπα του ίδιου φύλου ή σε πρόσωπα της ίδιας οικογένειας. Αντίθετα, όπου η συγγραφέας υπονοεί τον έρωτα των νέων, η συναισθηματική φόρτιση ατονεί. Με άλλα λόγια, όπου το διδακτικό (με την έννοια της «καλής» αδερφής ή του «σωστού» φίλου) και το έλλογο (με την έννοια του λογικά επιτρεπτού) έχουν διασφαλισθεί, υπερβαίνονται τα «σύνορα» και εκφράζονται έντονα συναισθήματα. Αντίθετα, όταν η Δέλτα αναφέρεται στον έρωτα, κινείται «εντός πλαισίων».

Έτσι, ενώ αποτυπώνει τη συναισθηματική έκφραση, σαν γενικευμένη ανθρώπινη ανάγκη, στην περίπτωση των νέων ζευγαριών η συγγραφέας αφήνει μόνο να υπονοηθεί κάτι τέτοιο. Με άλλα λόγια, κινείται ανάμεσα στο προσωπικό συναίσθημα, χαρακτηριστικό της προφορικότητας και στην αποστασιοποίηση από αυτό. Με τον τρόπο αυτό μεταβαίνει διαρκώς από το ρητό στο υπόρρητο και από το σαφές στο συμβολικό - αλληγορικό. Καταλήγοντας, η διαχείριση προφορικού - γραπτού, επιτρέπει στη Δέλτα να διαχειρίζεται ένα ψηφιδωτό συναισθηματικών εντάσεων (όπου το προφορικό στοιχείο υπερτερεί) και συγκρατήσεων (όπου το προφορικό στοιχείο υποχωρεί στην ανάγκη επιμέλειας στο λόγο). Έτσι, κωδικοποιεί έμφυλα νοήματα, που μόνο μέσα από αποκρυπτογράφηση μπορεί να γίνουν αντιληπτά.

3. Η σύζευξη διαλογικού - μονολογικού

Η εισαγωγή της έννοιας της προφορικότητας στη γλώσσα της Δέλτα, μας επιτρέπει να ερμηνεύσουμε τη σύζευξη διαλογικού - μονολογικού στο έργο της. Ο Μερακλής (1995:21) θεωρεί ότι τα παραμύθια δεν είναι απλά ένα κείμενο αλλά ένα δρώμενο, που εμπιέριχε το διάλογο, την παράσταση κ.ο.κ. και επομένως η μελέτη τους χρειάζεται να περιλαμβάνει και τους όρους υπέρβασης της «κειμενικής αυτοτέλειας». Όπως υποστηρίζει ο Ong (2005:230), οι πρώτες γυναίκες μυθιστοριογράφοι, επιλέγουν το διαλογικό και όχι το ρητορικό ύφος στα έργα τους. Με βάση τα όσα έχω αναφέρει για τις διαφορές προφορικού - γραπτού λόγου, μπορεί να διατυπωθεί ο ισχυρισμός, ότι, οι γυναίκες συγγραφείς άντλησαν περισσότερο από την κουλτούρα του προφορικού λόγου, που χαρακτηρίζεται από τη μεγαλύτερη έμφαση στους διαλόγους. Πράγματι, στο Παραμύθι, ο διαλογικός χαρακτήρας είναι εκτενέστατος. Όμως, μέσα στους διαλόγους, «παρεισφύρουν» μονολογικά στοιχεία. Αυτά μπορούν να εντοπιστούν τόσο σε περιγραφές της συγγραφέως¹, όσο και στους διαλόγους των ηρώων και ηρωίδων.

Παράδειγμα τέτοιας σύζευξης διαλόγου με στοιχεία μονολόγου, που παραπέμπει σε εκείνο που ο Ong (2005:230) χαρακτηρίζει ρητορικό ύφος, είναι το ακόλουθο απόσπασμα, από διάλογο της Γνώσης με το Βασιλόπουλο, στο οποίο μιλάει η Γνώση:

- Θέλω να πω πως τους περιφρονείς αυτούς τους ανθρώπους που είναι λαός σου, γιατί είναι κλέφτες ή δειλοί, ή μόνο και μόνο γιατί δεν έχουν ζωή αρκετή, ώστε να παλέψουν εναντίον της δυστυχίας και της γενικής αποχαυνώσεως. Και θέλεις λοιπόν κι εσύ να γίνεις ένα μαζί τους, να παρατήσεις την πάλη, από τις πρώτες δυσκολίες, ν' αφήσεις τη θέση σου, να δειλιάσεις μπρος στον κόπο και στην ευθύνη; Ο λαός σου είναι σαν όλους τους λαούς, ούτε καλύτερος ούτε χειρότερος. Μα έχει ανάγκη από διοίκηση. Μήπως λοιπόν δεν είσαι αρκετά δυνατός να γίνεις εσύ αρχηγός;

Και τον κοίταξε η Γνώση με μάτια γεμάτα σκέψη.

-Στη θέση όπου μας έβαλε η μοίρα, εξακολούθησε, εκεί πρέπει να μείνουμε. Εσένα σ' έβαλε η μοίρα αρχηγό.

Στη θέση σου πρέπει να μείνεις, και, αν είναι ανάγκη, εκεί να πεθάνεις υπερήφανα. Και τότε, μα μόνο τότε, θα έχεις γίνει ανώτερος από κείνους που περιφρονείς. Να φύγεις όμως, όχι! Θα ήταν λιποταξία!

Το Βασιλόπουλο ανατινάχθηκε.

(Δέλτα 1967:112-114)

Η διαπίστωση του Παλαμά (1911), ότι το Παραμύθι Χωρίς Όνομα, έχει εκείνα τα στοιχεία που του επιτρέπουν να μεταφερθεί στη σκηνή, σαν θεατρικό δρώμενο ή σαν θέατρο σκιών, δείχνουν ότι ο κριτικός είχε εντοπίσει, με το δικό του τρόπο, την υπέρβαση της κειμενικότητας από τη Δέλτα. Όμως, στο έργο αυτό της Δέλτα, εμπεριέχεται, με άλλους όρους, εκείνο που ο Μερακλής (1995:21) διαπιστώνει ότι υπάρχει, εν δυνάμει, στα λαϊκά παραμύθια: η «παράσταση» που, για να μπορέσει να αποδοθεί, χρειάζεται τον προφορικό λόγο και τις κινήσεις του παραμυθιά. Επειδή στο έργο ο μονόλογος, συνυπάρχει με τους διάλογους πολλών διαφορετικών προσώπων, η απόδοσή του δεν μπορεί να γίνει εύκολα από την «παράσταση» ενός παραμυθιά ή μιας παραμυθιάς. Οι εκτενείς διάλογοι βοηθούν στη δραματοποίησή του ως συλλογικού δρώμενου. Και το συλλογικό (Κανατσούλη 2008), αποτελεί στοιχείο της κουλτούρας των γυναικών.

Συμπεράσματα

Μελετώντας τη γλώσσα της Δέλτα, ως κώδικα επικοινωνίας και οπτική για τον κόσμο, προσανατολίστηκα στα πολιτισμικά και ιδεολογικά στοιχεία της έκφρασης που αξιοποιεί. Στοιχεία που η μέχρι σήμερα έρευνα έχει εντοπίσει, όπως: η χρήση του τυπικού σχήματος του παραμυθιά, η ενσωμάτωση κοινωνιολογικών στοιχείων στο αλληγορικό παραμύθι, η χρήση του πικρού χιούμορ, καθιστούν δυνατή την υπέρβαση της νόρμας, στην οποία η πατριαρχία επιδιώκει να περιορίσει τη συγγραφέα και «νομιμοποιούν» τα νοήματά της στο πλαίσιο της κυρίαρχης κουλτούρας.

Εστιάζοντας περισσότερο στη διεκδίκηση της Δέλτα να γράφει όπως μιλάει, διαπίστωσα ότι η προφορικότητα, της επιτρέπει να διοχετεύει άμεσα την ψυχική διάθεση και τις πνευματικές της διεργασίες, να κινείται κοντά στο επίπεδο του ημερολογιακού λόγου και να αξιοποιεί την αίσθηση της κοινότητας με το γυναικείο αναγνωστικό κοινό. Έτσι, διοχετεύει στο έργο της την επικοινωνιακή διάσταση και ταυτόχρονα μπορεί να μεταβαίνει διαρκώς από το ρητό στο υπόρητο και από το σαφές στο συμβολικό - αλληγορικό. Η κίνησή της ανάμεσα στην προφορικότητα και την εγγραμματοσύνη της επιτρέπουν να διαχειρίζεται κατάλληλα, σε κάθε διαφορετική περίπτωση της επικοινωνίας, την άμεση ψυχική έκφραση και τον επιμελημένο λόγο, την απόσταση από το παιδικό ακροατήριο και την εγγύτητα με το γυναικείο, τα διαλογικά και τα μονολογικά στοιχεία στο λόγο της.

Συνοψίζοντας, προσπάθησα να προσεγγίσω το φύλο στο Παραμύθι, μέσα από τη φεμινιστική αναθεώρηση της οπτικής από την οποία η κυρίαρχη κουλτούρα είχε αντιμετωπίσει τη Δέλτα και το έργο της. Η εστίαση της έρευνας σε μια 'βουβή' ιστορία, διαφορετική από εκείνη που κυριαρχεί, δίνει τη δυνατότητα να έρθουν στην επιφάνεια ζητήματα για την οικογένεια και τις διαπροσωπικές σχέσεις πρωτοποριακά για την εποχή της συγγραφέως. Η Δέλτα μεταφέρει την ιδέα της γυναικείας προσωπικότητας, που διαθέτει αυτοπεποίθηση και ικανότητες και επιλέγει την πορεία της στη ζωή. Η εμβάθυνση στο υπόρητο και το βουβό, στο πλαίσιο της εποχής της, αναδεικνύει τρόπους έκφρασης που ανήκουν στη γυναικεία σφαίρα πολιτισμού. Η σχέση των ζητημάτων αυτών με την προφορικότητα, αφορά άμεσα τη γλώσσα της Δέλτα και μπορεί να βοηθήσει στην αποκωδικοποίηση και κατανόηση του κοινωνικού φύλου στο Παραμύθι Χωρίς Όνομα.

Υποσημείωση

1. Μια «μονολογική» περιγραφή της Δέλτα στο Παραμύθι, μέσα από τις απαντήσεις που δίνει ο απεσταλμένος του θείου - βασιλιά στο θείο - βασιλιά, για τα αποτελέσματα που έχει, τελικά, η προσπάθεια των ηρωίδων και των ηρώων, ο Παλαμάς (1911) τη χαρακτηρίζει «ζωγραφιά» και την παραθέτει:

Είδα μια χώρα όπου όλοι οι δρόμοι είναι στρωμένοι κι όλα τα σπίτια καλοχτισμένα και ασπρισμένα είδα χωριά όπου όλα τα καλύβια είναι νοικοκυρεμένα και περιτριγυρισμένα με περιβολάκια γεμάτα πορτοκαλιές, μηλιές, αχλαδιές, κερασιές και άλλα δέντρα και λαχανικά είδα χωράφια και χωράφια σπαρμένα σιτάρι και κριθάρι και κουκιά και καλαμπόκι είδα ελαιώνες απέραντους και αμπέλια που απλώνονταν όσο δε φτάνει μάτι ανθρώπου... Και το βράδυ είδα να κατεβαίνουν τα κοπάδια οι αγελάδες από τα βουνά. Και είδα πρόσωπα γελαστά και άκουσα τραγούδια παντού, και δεν είδα ζητιάνο στο δρόμο...Είδα το ποτάμι σκεπασμένο με καράβια μέτρησης δέκα που ήταν σκεπασμένα ως απάνω με σίδηρο περνώντας τα σύνορά μας, είδα σε κάθε βράχο και κορυφή βουνού, από ένα κάστρο με θεόρατους πύργους. Είδα στρατιώτες όπου και αν γύρισα, είδα παιδιά μικρά να τραβούν τόξο κυνηγώντας τα ελάφια και να σκοτώνουν τα πουλιά στα πεταχτά!
(Δέλτα 1967:191-192)

Βιβλιογραφία

- Biber, D. (1986). 'On the investigation of spoken/written differences', *Studia Linguistica*, Ann. 40, No. 1, Lund: C W K Gleerup, σσ. 1-21
- Britton, J., Burgess, T., Martin, N., McLeod, A. και Rosen, H. (1975). *The development of writing abilities* (11-18), London: Macmillan.
- Brown, G. και Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press
- Cameron, D. (1998). 'Introduction' στο Deborah Cameron, eds, *The Feminist Critique of Language*, London: Routledge, σσ. 1-24
- Chafe, W. (1982). 'Integration and involvement in speaking, writing and oral literature' στο Deborah Tannen, eds, *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Norwood, New Jersey: Ablex, σσ. 35-53
- Finegan, E. και Besnier, N. (1989). *Language. Its Structure and Use*, New York: Harcourt Brace Jovanovich Publishers
- Halliday, M.A.K. και Hasan, R. (1985). *Language, context and text: Aspects of language in a social- semiotic perspective*, Victoria: Deakin University.
- Halliday, M.A.K. και Martin, J.R. (1993). *Writing science: literacy and discursive power*, London: The Flamer Press
- Hirsch, E.D. (1977). *The Philosophy of Composition*, Chicago: University Press
- Mackridge, P. (1999). *Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ)
- Ong, W. (2005). *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη*, μφρ. Κώστας Χατζηκυριάκου, επιμ. Θεόδωρος Παραδέλλης, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης
- Renkema, J. (1993). *Discourse Studies. An Introductory Textbook*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins
- Rich, A. (1979). *On Lies, Secrets, and Silence: Selected Prose, 1966-1977*, New York: Norton

Showalter, E. (1985). 'Feminist Criticism in the Wilderness' στο E. Showalter, eds, *Essays on Women, Literature, Theory*, New York: Pantheon Books, σσ. 243-270

Tannen, D. (1982). 'The oral / literate continuum in discourse' στο Deborah Tannen, eds, *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*. Norwood, New Jersey: Ablex, σσ. 1-16

Yabuuchi, A. (1998). 'Spoken and written discourse: What's the true difference?', *Semiotica*, Vol. 120, No. 1/2, New York: Walter de Gruyter Co, σσ. 1-37

Αθανασόπουλος, Β. (2002). 'Οι φωνές της ζωής της – μια διαλογική ανάγνωση της Αυτοβιογραφίας της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινένκου', *Περίπλους*, τευχ. 51, περ. Β', έτος 18ο, Αθήνα: Περίπλους, σσ. 43-57

Αρχάκης, Α. (2000). 'Ο προφορικός λόγος στα μαθητικά γραπτά', *Γλώσσα*, No. 51, Φθινόπωρο, Αθήνα: Επιστημονική Ένωση "Νέα Παιδεία", σσ. 24-44

Αρχάκης, Α. και Κονδύλη, Μ. (2004). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, 2η εκδ., Αθήνα: Νήσος Βαρίκα, Ε. (2004). *Η Εξέγερση των Κυριών*, 4η εκδ., Αθήνα: Κατάρτι

Δέλτα, Π. (1956). *Αλληλογραφία 1906-1940*, επιμ. Ξ. Λευκοπαρίδης, Αθήνα: Εστία

Δέλτα, Π. Σ. (1967). *Παραμύθι Χωρίς Όνομα*, 8η εκδ., Αθήνα: Εστία

Δέλτα, Π. Σ. (1985). *Πρώτες Ενθυμήσεις*, επιμ. Π. Ζάννας, Αθήνα: Ερμής

Εφταλιώτης, Α. [1910] (1956). 'Πρώτες εντυπώσεις από τον «Βουλγαροκτόνο»' στο Π. Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία 1906-1940*, επιμ. Ξ. Λευκοπαρίδης, Αθήνα: Εστία, σσ. 146-147

Ζερβού, Α. (1999). *Λογοκρισία και αντιστάσεις στα κείμενα των παιδικών μας χρόνων*, 4η εκδ., Αθήνα: Οδυσσέας

Ιντζέμπελης, Ε. (2006). *Ο Μύθος και τα Εικονογραφημένα Βιβλία*, Αθήνα: Παρασκήνιο

Κανατσούλη, Μ. (2008). *Ο ήρωας και η ηρωίδα με τα χίλια πρόσωπα. Νέες απόψεις για το φύλο στην Παιδική Λογοτεχνία*, Αθήνα: Gutenberg

Καπλάνογλου, Μ. (1998). *Ελληνική Λαϊκή Παράδοση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Καρκούλια, Α. και Κονδύλη, Μ. (2002). 'Μορφές Γραμματισμού σε ένα Σύγχρονο Μαθησιακό Περιβάλλον' στο Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση, Πρακτικά 3ου Συνεδρίου ΕΤΠΕ (Ρόδος – Πανεπιστήμιο Αιγαίου), τόμ. 2ος, επιμ. Α. Δημητράκοπούλου, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 190-197

Κατή, Δ. (1992). *Γλώσσα και Επικοινωνία στο Παιδί*, Αθήνα: Οδυσσέας

Κιουσοπούλου, Τ. (2006). 'Η Πηνελόπη Δέλτα και το Βυζάντιο' στο Α. Δημαράς, Π. Σ. Δέλτα: *Σύγχρονες προσεγγίσεις στο έργο της*, επιμ. Π. Ζάννας, Αθήνα: Εστία – Μουσείο Μπενάκη, σσ. 291-312

Λουκάτος, Δ. (1996). 'Μύθοι, παραμύθια και λαϊκές ιστορίες' στο Ντορίνα Παπαλιού, Άκου μια ιστορία: Η παραδοσιακή τέχνη της προφορικής αφήγησης και η αναβίωσή της στις μέρες μας, Αθήνα: Ακρίτας, σσ. 15-38

Μερακλής, Μ. (1995). 'Η Κοινωνία του Παραμυθιού' στο Βασίλης Αναγνωστόπουλος και Κώστας Λιάπης, *Λαϊκό Παραμύθι και Παραμυθάδες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 19-26

Μερακλής, Μ. (1998). 'Πρόλογος' στο Μαριάνθη Καπλάνογλου, *Ελληνική Λαϊκή Παράδοση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 15-17

Παλαμάς, Κ. (1911). 'Το νέο βιβλίο της κυρίας Δέλτα', *Ο Νουμάς*, τευχ. 431

Παλαμάς, Κ. [1910] (1956). 'Παραμύθι Χωρίς Όνομα' στο Π. Δέλτα, *Αλληλογραφία 1906 – 1940*, επιμ. Ξ. Λευκοπαρίδης, Αθήνα: Εστία, σσ. 33 - 35

Παραδέλλης, Θ. (2005). 'Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη: Από την αυτόνομη δράση στην κοινωνική πρακτική' στο Walter Ong, *Προφορικότητα και Εγγραμματοσύνη*, μτφρ. Κώστας Χατζηκυριάκου, επιμ. Θεόδωρος Παραδέλλης, Ηράκλειο: Πανεπιστημικές Εκδόσεις Κρήτης, σσ. x-xi

Πετροπούλου, Ι. (2006). 'Από τον παροικιακό ελληνισμό στην εθνική συνείδηση – Finis Graeciae: Η Πηνελόπη Δέλτα και το Μικρασιατικό Ζήτημα' στο Α. Δημαράς, Π. Σ. Δέλτα: *Σύγχρονες προσεγγίσεις στο έργο της*, επιμ. Π. Ζάννας, Αθήνα: Εστία – Μουσείο Μπενάκη, σσ. 337-382

Πολίτης, Π. (2006). 'Προφορικός και Γραπτός Λόγος' στο Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a10

Σκαρτσής, Σ. (2002). *Η Προφορικότητα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Φίσερ, Ε. (1971). *Τέχνη και συνύπαρξη*, Αθήνα: Ποσειδώνας

Χαρτοκόλλης, Π. (2006). 'Για τον έρωτα και την πατρίδα' στο Α. Δημαράς, Π. Σ. Δέλτα: *Σύγχρονες προσεγγίσεις στο έργο της*, επιμ. Π. Ζάννας, Αθήνα: Εστία – Μουσείο Μπενάκη, σσ. 433 - 460.

τεύχος 10